

סוף זמן תפילת שחרית

ב. תפילת שחרית אחר ארבע שעות

ר"ף ברכות דף יח עמוד א:

ואף על גב דליתא לדרבנן (שאין הלכה כרבנן) דאמרי עד חצות, היכא דטעי וצלי (שטעה והתפלל) לאחר ארבע שעות, שכר תפלה יהבו ליה (יתנו לו), שכר תפלה בזמנה לא יהבו ליה.

❖ מה מוסיף הר"ף לגבי סוף זמן תפילת שחרית?

רמב"ם הלכות תפילה פרק ג הלכה א:

תפלת השחר... ואם **עבר או טעה** והתפלל אחר ארבע **עד חצות היום** יצא ידי חובת תפלה, אבל לא יצא ידי חובת תפלה בזמנה.

❖ מה מוסיף הרמב"ם על גבי דברי הר"ף?

הבית יוסף, מבאר מהיכן למדו הר"ף והרמב"ם את דבריהם:

בית יוסף אורח חיים סימן פט אות א ד"ה ואם עבר:

מדאמרי רבנן עד חצות, ילפינן לה (אנו לומדים זאת), כי היכי דלא נשוי כל כך פלוגתא (שלא נעשה מחלוקת גדולה כל כך) בין רבי יהודה ורבנן, דלרבי יהודה אם התפלל אחר ד' שעות לא יהבי ליה (לא יתנו לו) שכר תפילה כלל, ולרבנן מתפלל והולך עד חצות ויהבי ליה שכר תפילה בזמנה, הילכך ממעטינן בפלוגתייהו, דלכולי עלמא מד' שעות עד חצות שכר תפילה יהבי ליה, בין בשכח בין בהיזיד, אלא דלרבי יהודה לא יהבי ליה שכר תפילה בזמנה, ולרבנן יהבי ליה שכר תפילה בזמנה.

❖ לאחר שפסקה הגמרא כרבי יהודה עד ד' שעות כתמיד של שחר, מניין לפוסקים להחזיר תפילה לאחר ד' שעות?

קהילת יעקב ברכות כח א:

אבל בתפילת שחרית לאחר ד' שעות, נראה דעל כל פנים לא עבר זמנו לגמרי אף לרבי יהודה, ואפשר דגם 'תמיד' מדאורייתא כשר אף לרבי יהודה עד חצות... דַּעַת 'בוקר' משמע עד חצות.

❖ מה הסברא שעומדת בבסיס הר"ף והרמב"ם?

❖ היכן ובמה חלוקים רבי יהודה ורבנן?

השולחן ערוך מביא את הדברים להלכה:

המשך שולחן ערוך הנ"ל:

ואם טעה, **או עבר**, והתפלל אחר ד' שעות **עד חצות**, אף על פי שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהא איכא.

❖ לדעתך, מדוע דווקא עד חצות מקבל 'שכר תפילה'?

❖ דייק בלשון השולחן ערוך, האם יצא ידי חובת תפילה, כשהתפלל במזיד אחר שעה רביעית?

משנה ברורה סימן פט ס"ק ו:

או עבר - רצונו לומר (כוונת השולחן ערוך היא), שבמזיד שהה את התפלה עד שעבר זמנה ואח"כ התפלל, אף על פי כן יצא ידי חובת תפלה אף שהייתה שלא בזמנה.

❖ מה מבאר המשנה ברורה בדעת השולחן ערוך?

שאלה: תרח"ט ברמת הגולן התחיל בשעה 2:00 בלילה ונמשך עד לשעה 10:00 בבוקר. במהלך התרגיל לא התאפשר לחיילים להתפלל תפילת שחרית, האם יכולים להתפלל אחרי התרגיל? מהו הזמן המאוחר ביותר שניתן להתפלל בו תפילת שמונה עשרה של שחרית?

א. סוף זמן תפילת שחרית לכתחילה

משנה ברכות פרק ד משנה א:

תפלת השחר עד חצות, רבי יהודה (בר אלעאי) אומר: עד ארבע שעות.

תלמוד בבלי ברכות דף כו עמוד ב:

אימתר... רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום... ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי: מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות - שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות; ורבי יהודה אומר: עד ארבע שעות, שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות.

❖ מה נקודת המחלוקת בין תנא קמא לרבי יהודה?

הגמרא, מכריעה את ההלכה על פי המשנה בעדויות:

משנה עדויות פרק ו משנה א:

רבי יהודה בן בבא העיד חמשה דברים... ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות:

תלמוד בבלי ברכות דף כז עמוד א:

אמר רב כהנא: הלכה כרבי יהודה (בר אלעאי), הואיל ותנן בבחירתא כוותיה.

פירוש 'בחירתא':

רש"י ברכות דף כז עמוד א:

בבחירתא - עדויות קרי בחירתא, שהלכה כאותן עדויות.

ספר הערוך ערך 'בחירתא':

מסכת 'עדויות', שהלכותיה מובחרות מקובצות מכל המשנה. ונשנית ביום שהושיבו את רבי אלעזר בן עזריה בראש, שסילקו שומר פתח בית המדרש, ונכנסו כל תלמידי חכמים, וכל אחד העיד מה שמע מרבו.

❖ כמי פסקה הגמרא? מדוע?

וכן נפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן פט סעיף א:

זמן תפלת השחר... ונמשך זמנה עד סוף ד' שעות (ב'שעות זמניות') שהוא שליש היום.

(שעות זמניות - מחלקים את היום ואת הלילה ליב' חלקים כל אחד, כל חלק נחשב כשעה. (נחלקו בפוסקים מהו גדר 'יום': מגן אברהם ורוב הפוסקים - מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, והשאר לילה. גר"א - מזריחת החמה עד שקיעת החמה, והשאר לילה).

'והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

מאידך, הפרי חדש חולק על השולחן ערוך:

פרי חדש אורח חיים סימן פט:

מכל הני מילי דכתיבנא נקיטנן להלכה, שמי שביטל תפילת שחרית במזיד, כיון שעברו ד' שעות דהיינו שליש היום, מעוות לא יוכל לתקון קרינן ביה, ואם שגג או נאנס עד שש שעות יכול להתפלל.

- ❖ עיין בדברי הרי"ף והרמב"ם שהובאו לעיל, האם תוכל למצוא בדבריהם כמי נקט הפרי חדש?
- ❖ חווה דעתך, מהו יסוד המחלוקת שבין הפרי"ח והשו"ע?

ג. המתין מלהתפלל עד לאחר ארבע שעות האם יתפלל כעת

ראשון לציון (מחבר הספר 'אור החיים') ברכות דף כח עמוד א:

ושניא האי דינא (ושונה דין זה) מתפלת השחר מד' שעות ואילך, דהתם לא אורינן ליה (ששם לא הורנו לו) להתפלל כל דעבור ד' שעות אלא דלעביד תשלומין (שיתפלל תפילת תשלומין), **אלא דוקא אם עבר והתפלל יצא** והכי דייק לשון הרמב"ם. והכי דייק דברי הרי"ף.

- ❖ עיין בלשון הרי"ף והרמב"ם שהובאו בחלק ב, כיצד מדייק בהם הראשון לציון?

לעומת הראשון לציון שכתב שלאחר ד' שעות אינו מתפלל (אף אם לא המתין במזיד), יש פוסקים הסוברים שיתפלל, אף אם המתין במזיד עד לאחר זמן תפילה בדיעבד:

כך החיים סימן פט ס"ק י:

ולי נראה, דמה שכתב (השולחן ערוך) 'והתפלל', הוא לאו דוקא, אלא הוא הדין דיכול להתפלל לכתחלה, אלא אידי דקאמר דאם טעה או עבר שהוא לשון עבר נקט נמי 'והתפלל', אבל הוא לאו דוקא.

- ❖ מה דעת כף החיים, כשהמתין במזיד האם יתפלל כעת?
- ❖ כיצד הוא דוחה את ראיית הראשון לציון?

המשנה ברורה כתב ככף החיים, אך לגבי המתין במזיד הכריע אחרת:

משנה ברורה סימן פט ס"ק ו:

והוא הדין, שלכתחילה אם לא התפלל מקודם צריך להתפלל אחר ד' שעות עד חצות, רק שאין לו שכר כתפלה בזמנה. **וטוב שיתפלל אז בתורת נדבה**, כי יש פוסקים שסוברים **דבהזיד** עד ד' שעות שוב לא מצי להתפלל כלל, על כן יתפלל ויתנה שאם מצד הדין הוא פטור הוא בתורת נדבה.

ד. תפילת שחרית אחר חצות היום

לאחר שהב"י ביאר, שמקור דברי הרי"ף והרמב"ם שאפשר להתפלל עד חצות, הוא משום שממעטים את המחלוקת בין רבי יהודה לרבנן כתב:

המשך הב"י לעיל:

ולפי זה, בדוקא כתבו הפוסקים עד חצות, דמחצות ולמעלה עד זמן המנחה, כיון דלאו זמן תפילה הוא כלל אינו מתפלל בשום ענין, ואם התפלל אפשר דברכה לבטלה הוי.

הגהת הרמ"א על השולחן ערוך הב"י:

הגה: ואחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית.

- ❖ מהי דעת הב"י והרמ"א לגבי תפילת שחרית אחר חצות?
- ❖ דייק בלשון הרמ"א האם אפשר להסיק מדבריו כמי נקט במחלוקת הראשון לציון וכף החיים?

טעמו של דין זה שאין להתפלל לאחר חצות, ביאר הלבוש:

לבוש אורח חיים סימן פט:

אבל מחצות ואילך כבר עבר זמן הבוקר ואסור להתפלל שחרית והווי ברכותיו לבטלה, **שאו מתחיל להקרות ערב, שהחמה מתחלת לנטות למערב ואינו בקר**, ועבר זמנו ובטל קרבנו, דמועדו כתיב גבי קרבן תמיד, וכבר אמרנו תפלות כנגד תמידים תקנום.

מאידך, יש פוסקים החולקים על הב"י והרמ"א:

בית חדש אורח חיים סימן פט ס"ק ב:

והכי נקטינן, להתפלל אחר חצות לכתחלה עד שיגיע זמן מנחה גדולה (חצי שעה אחר חצות). ודלא כהרב בהגהת שלחן ערוך, דנמשך אחר דברי בית יוסף ופסק דאחר חצות אסור להתפלל תפילת שחרית, דליתא.

- ❖ מדוע לדעת הב"י ניתן להתפלל שחרית אף לאחר חצות?

פסיקת המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן פט ס"ק ז:

ואחר חצות - משמע מלשון הר"ב (רמ"א), דאפילו תיכף אחר חצות אסור להתפלל שחרית, **ואדלעיל קאי בין עבר במזיד או טעה בשוגג**. ויש מקילין בהחצי שעה שאחר חצות. ולדינא, משמע מפרי מגדים ודרך החיים שאין לזוז מפסק הר"ב... אמנם, בדיעבד אם התפלל שחרית בחצי שעה זו שאחר חצות, יצא ואין צריך להתפלל שנית.

ביאור הלכה סימן פט סעיף א ד"ה ואחר חצות:

ואחר חצי שעה זו, לכולי עלמא שוב לא יתפלל תפלת שחרית, אפילו אם מה שלא התפלל עד עתה היה באונס וכל שכן במזיד. והמתפלל, ברכותיו לבטלה לכמה פוסקים, אלא יתפלל מתחלה מנחה ואחר כך שמונה עשרה בשביל שחרית להשלמה, והוא שביטול התפלה היה מתחלה באונס ולא במזיד.

ה. הלכה למעשה

כך נפסק להלכה בספרנו 'תורת המנחה':

זמן תפילת שמונה עשרה של שחרית נמשך עד שליש היום, ובדיעבד רשאי להתפלל עד חצות היום.

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל

יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית

מערכת: סא"ל הרב ישי איתן רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה,

סרן הרב דודי גרינפלד קמ"ד כתיבה, אע"צ הרב חנניה שפרן. כתיבה ועריכה: טוראי ר' יצחק ענתבי

הקו הפתוח: 052-9414414

נשמח להצעות ולתגובות:

bmlhalacha@gmail.com